

**ANDRII KRAWCHUK &
THOMAS BREMER (ED.)
Churches in the Ukrainian
Crisis. London: Palgrave
Macmillan 2016. 224 s.**

Andrii Krawchuk ja Thomas Bremer ovat tunnustettuja Itä-Euroopan kirkollisen historian tutkijoita. Krawchuk toimii professorina Sudburyn yliopistossa Kanadassa, Bremer taas Münsterin yliopistossa Saksassa. Bremer on tuttu monelle suomalaisellekin teologille yhteisistä tutkimusprojekteista ja Suomen-vierailuistaan. Teoksessa on toimittajien lisäksi kahdeksan muuta asiantuntevaa kirjoittajaa.

Ukrainan kriisillä tarkoitetaan tässä Kiovan mielenosoituksista loppuvuonna 2013 alkanutta kehitystä, jota kutsutaan myös Ukrainan vallankumoukseksi, Euromaidaniksi tai "arvokkuuden vallankumoukseksi". Kirkoilla oli oma roolinsa Ukrainan vallankumouksessa nimenomaan vallankumouksellisten hengellisessä tukemisessa ja huollossa. Keväällä 2014 Venäjä miehitti laittomasti Krimin niemimaan ja ison osan Itä-Ukrainaa, mikä johti sotatilaan ja hyvin epävarmisiin oloihin. Miehitystilä aiheutti suuria ongelmia miehitettyjen alueiden seurakuntien sielunhoitoon ja muuhun kirkolliseen työhön.

Ukrainan ortodoksien kirkollinen jakaantuminen kolmeen eri ortodoksiseen kirkkoon, joista yksi on Moskovan patriarkaatin alainen, on monimutkaistanut asioita. Tässä arvioitavan kirjan ilmestyessä vuonna 2016 jakaantuminen oli vielä ennallaan, mutta vuoden 2018 joulukuussa perustettiin autokefaalinen Ukrainan ortodoksinen kirkko, joka yhdisti muut Ukrainan ortodoksit paitsi Moskovan patriarkaatin alaiset seurakunnat. Konstantinopolin patriarkka Bartolomeos tunnusti kirkon tammikuussa 2019. Ajoitus on tietenkin tekijöiden kannalta jälkeen päin katsottuna hieman

harmillinen, mutta ei vähennä kirjan mielenkiintoisuutta ja artikkelien arvoa.

Artikkelit on jaettu viiteen osastoon: historiallinen tausta, ortodoksien autokefalia Ukrainassa, ortodoksinen identiteetti Ukrainassa, sodan luonteen ja syiden tulkinta sekä polkuja ykseyteen, yhteistyöhön ja rauhaan.

Thomas Bremer käsittelee Ukrainan ortodoksian nykytilanteen historiallista taustaa perusasiat listaten. Hän toteaa, että kirkollinen tilanne maassa on monimutkainen ja sen kehitys suuresti kiinni poliittisesta kehityksestä. Kirkkojen ja poliittisten prosessien välillä vallitsee keskinäinen riippuvuus. Se ei tee kirkoista silti vain yhteiskunnallisia toimijoita, vaan olisi ajateltava tonta jättää huomiotta kirkkojen vakavat uskonnolliset tavoitteet. Bremer nostaa esiin, että maassa on kolmen ison ortodoksisen kirkon lisäksi muita pieniä ortodoksikirkkoja, jotka ovat irtaantuneet isommista jonkin erityisen, joskus jopa henkilökohtaisen syyn takia. Nämä kirkot eivät kuitenkaan ole merkittäviä tekijöitä Ukrainan kirkollisessa maisemassa.

Yury P. Avvakumov analysoi Ukrainan kreikkalaiskatolisen kirkon eli uniaattien tilannetta. Kirkon kotiseutua on erityisesti Länsi-Ukraina, mutta se toimii nykyään joka puolella Ukrainaa. Neuvostoliiton hiipuesssa 1980-luvun lopulla Ukrainan kirkollinen vapautuminen alkoi nimenomaan Länsi-Ukrainasta siihen asti kielletyn kreikkalaiskatolisen kirkon noustessa maan alta. Kirkon toiminta oli kielletty Stalinin määräyksestä 1946 ja sen omaisuus oli annettu Moskovan patriarkaatin alaiselle ortodoksille kirkolle. Monia pappeja ja uskovia oli lähetetty vankileireille saaristoon. Kirkko oli toiminut maan alla.

Avvakumov kuvailee värikkäästi sitä, millaista hämmennystä ja millaisia teologisia väärinkäsityksiä Uk-

rainan kreikkalaiskatolinen kirkko on aiheuttanut erityisesti lännen ekumeenikoissa. Koska kirkko on paavin alainen, mutta noudattaa idän riitusta, monien on ollut vaikea suhtautua siihen luontevasti tai tajuta sen erityispiirteitä. Varsinkin jotkut ortodoksiteologit ovat pitäneet kirkkoa vain ortodoksian "petturina", kun taas jotkut roomalaiskatoliset teologit ovat puhuneet siitä halveksuen "epätäydellisenä" katolisena kirkkona. Venäjän ortodoksille kirkolle kreikkalaiskatolinen kirkko on ollut syy kieltäytyä paavin kutsumisesta Moskovaan, sillä se on pitänyt kreikkalaiskatolilaisia syyppäänä Moskovan patriarkaatin vaikutusvallan alamäkeen Ukrainassa. Venäjän ortodoksien kirkon kovasanaisessa kielenkäytössä kreikkalaiskatolista kirkkoa on kutsuttu muun muassa natsien kollaboraattoriksi. Avvakumovin mielestä uniaateilla saattoi olla yhtä ratkaiseva rooli Neuvostoliiton sortumisessa kuin paavi Johannes Paavali II:lla.

Paul Bruslanowski käsittelee artikkelissaan autokefalian myöntämisen historiaa yleiseltä kano-niselta kannalta, ja Alfons Brüning ottaa omassa artikkelissaan siihen historiallisen näkökulman. Natalia Kochan kuvailee muun muassa sitä, miten miehittäjät suhtautuivat muihin kuin ortodoksisiin kirkkoihin Itä-Ukrainassa. Roomalaiskatolinen kirkko joutui lopettamaan toimintansa, koska sen papistossa oli länsimaista kotoisin olevia, erityisesti puolalaisia pappeja. Heidät leimattiin "Kiovan juntan" edustajiksi ja "Naton vakoojiksi". Juutalaiset järjestöt pakotettiin pois alueelta, ja kaikki kristityt yhteisöt, jotka olivat lojaaleja Ukrainalle tai jotka yrittivät välttää politiikkaa, nimettiin "natseiksi", "fasisteiksi", "oikeistolaisiksi" tai "länsimielisiksi", ja heitä vainottiin, kidutettiin ja teloitettiin.

Moskovan patriarkaatin alaisen ortodoksien kirkon asema tulee

esille monessa artikkelissa. Natalia Kochanin mukaan kirkon piispat valitsivat heti alussa turmiollisen kannan. Heillä ei ollut uskallusta nimetä Venäjää sodan aloittajaksi tai tukea niitä, jotka puolustivat omaa maataan. Mihail Suslovin (sama nimi kuin edesmenneellä Neuvostoliiton kommunistisen puolueen pääideologilla!) artikkeli kuuluu kirjan hätkähdyttävimpiin. Hän erittelee sitä, miten termejä ”venäläinen maailma” ja ”pyhä Venäjä” on käytetty propagandistisesti Ukrainan kriisin yhteydessä. Suslovin mukaan Moskovan patriarkka Kirill käytti ahkerasti kumpaakin käsitettä, mutta hänen varsinainen lempilapsensa on ollut jälkimmäinen. Suslovin mukaan Kirill puhui Ukrainan-matkoillaan mieluummin ”pyhästä Venäjästä” kuin ”venäläisestä maailmasta”, sillä se ei särähäntänyt niin pahasti ukrainalaisten korvaan. Suslovin media-analyysin mukaan ”venäläisen maailman” maininnat karkasivat kuitenkin venäläisissä tiedotusvälineissä omiin lukuihinsa maaliskuussa 2014 miehityksen jälkeen.

Suslov luonnehtii Kirillin luottomiehiä, metropoliitta Hilarionia ja kirkon puhemiestä Vsevolod Chaplinia ideologisiksi haukoiksi, jotka pyrkivät luomaan Ukrainasta kuvan taistelukenttänä, jossa ”venäläinen ortodoksinen sivilisaatio” kohtaa ”kristinuskosta tyhjentyneen läntisen sivilisaation”. Internet-lähteisiin pureutunut Suslov on havainnut, että venäläiset ortodoksibloggarit ovat pyrkineet propagoimaan narratiivia, jonka mukaan miehittäjiä vastaan taistelevat sotilaat toimivat Kiovan patriarkaatin ja kreikkalais-katolisten pappien johtamina ja ovat olleet vastuussa pahimmista väkivallanteoista venäläistä asujaimistoa kohtaan. Tämän yleisesti levitetyn ”tiedon” mainitsee myös Lidiya Lozova yhden seurakunnan kokemuksista kertovassa artikkelissaan. Suslovin mukaan Venäjällä

on myös yleistynyt näkemys, jonka mukaan Ukraina on ”rakas, erottamaton veli, josta on äkkiä tullut epäinhimillinen ja paljon pahempi kuin mikään vihollinen”.

Cyril Hovorun, joka viittaa muun muassa Samuel Huntingtonin teoriaan sivilisaatioiden kamppailusta ja Benedict Andersonin teoriaan kuvitelluista yhteisöistä, analysoi tarkemmin käsitettä ”venäläinen maailma”. Hänen mukaansa Ukrainan tapauksessa ei pitäisi puhua ortodoksinen ja läntisen sivilisaation kamppailusta, vaan oikeampi vastapari olisi uusneuvostoliittolainen ja ei-neuvostoliittolainen sivilisaatio. ”Venäläinen maailma”, jonka sanotaan olevan vastakkainen lännen kanssa, onkin itse asiassa ”neuvostomaailma”, ja ”venäläinen ortodoksinen sivilisaatio” onkin ”neuvostosivilisaatio”. Hovorun päättyy siihen, että Itä-Ukrainan konfliktissa on kyse kamppailusta ”venäläisen maailman” sisällä, jos ajatellaan, että käsitteellä viitataan ihmisiin, jotka puhuvat samaa kieltä ja tunnustavat samaa uskoa.

Andrii Krawchuk pohtii omassa artikkelissaan ukrainalaisen ortodoksinen identiteetin uudelleenmäärittelyä Euromaidanin jälkeen. Hän muistuttaa, että Moskovan patriarkaatin alaisessa kirkossa on esiintynyt myös vaihtoehtoista ajattelua ideologisesti Moskovaan sidoksissa olevalle ajattelulle. Kirkossa on ollut havaittavissa jakauma ukrainofiilisiin ja Moskovan-mielisiin. Moskovan alaisessa kirkossa on ollut havaittavissa suorastaan ukrainalaista isänmaallisuutta. Tämä suuntaus on esittänyt tukensa eurooppalaisille arvoille, Ukrainan suvereniteetille, läpinäkyvyydelle, vastuulliselle politiikalle niin yhteiskunnassa kuin kirkossa, autokefialle ja ortodoksinen ykseydelle Ukrainassa. Käännö Eurooppaan ja pois neuvostonostalgia ei ole johtunut impulsivisesta separatismista, skismasta

tai kirkollisesta tottelemattomuudesta. Enemminkin on niin, että merkittävät sektorit ortodoksisesta kirkosta Ukrainassa ovat tulleet tienhaaraan ja todenneet, että ne eivät enää voi elää vanhan mallin mukaan. Tilanne ei siis ole niin yksinkertainen kuin helposti Ukrainaa ulkoapäin katsoessa ajatellaan. Tämä teos auttaa ymmärtämään, miten Ukrainan kirkollinen maise-ma on muuttumassa.

Mikko Ketola, dos.
Kirkkohistorian
yliopistonlehtori
Helsingin yliopisto

RENÉ NYBERG
Patriarkkoja ja oligarkkeja.
Helsinki: Siltala 2019. 276 s.

Äskettäin Moskovan ja Berliinin suurlähettiläänä sekä sitä ennen useissa muissa tehtävissä Neuvostoliitossa toiminut René Nyberg on julkaissut omaelämäkerrallisen esseekokoelman *Patriarkkoja ja oligarkkeja*. Teos on poikkeuksellisen mielenkiintoinen muistelmateos, jossa tekijä on kiinnostavasti ja älykkäästi kuvannut havaintojaan toimintakautensa aikaisesta Neuvostoliitosta.

Teos on selvästi kaksijakoinen. Tekijä on yhtäältä kuvannut havaintojaan Venäjän niin sanotun neuvostokauden historiasta sekä maan poliittista kehitystä suuren yhteiskunnallisen käänteen jälkeen. Toisen keskeisen osan teoksesta muodostaa venäläisen yhteiskunnan uskonnollisia oloja ja uskontopolitiikkaa tarkasteleva ja havainnoiva osa ”Patriarkkoja”, minkä vuoksi teosta on syytä pitää myös merkittävänä kirkkohistoriallisena työnä.

Kun suomalainen kirkkohistoriallinen tutkimus on rajoittunut yleensä tarkastelemaan pääosin läntisen Euroopan ja luterilaisu-